

Th.J.M. Naastepad

Voor de idylle geschapen

UITLEG VAN SCHRIFTGEDEELTEN

verzorgd, geannoteerd en van een inleiding voorzien
door Dr. L.W. Lagendijk

ISBN 90 5263 972 8 NUR: 707

- 2006 theologische uitgeverij NARRATIO, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88 fax 084 739 29 45 e-mail: verkoop@narratio.nl
Actuele informatie is te vinden op www.narratio.nl.
Onze uitgaven zijn ook te koop via de boekhandel en www.kerkboek.nl
(ook in België).

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie, luisterboek, Digi-boek, Internet-PDF of op welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever c.q. de auteur. Citaten tot maximaal vier regels zijn toegestaan, grotere citaten vallen onder het overnamerecht waarvoor toestemming is vereist, tenzij gedaan in het kader van een recensie.

De antwoorden die wij menen te horen zijn niet anders dan de echo's van onze onmacht.

INHOUD

Verantwoording	7
Genesis 2:4-14	10
Genesis 4:1-16	16
Genesis 4:17 - 5:5	22
Genesis 5	27
Genesis 6:1-14	32
Genesis 8:13-22	38
Genesis 27:1-20	43
Genesis 29:13-31	48
Genesis 29:32 - 30:24	54
Genesis 33	60
Genesis 35:16-29	65
Leviticus 10:1-11	69
Leviticus 12:1-8	74
Numeri 4:1-14	79
Numeri 5:11-31	83
Deuteronomium 1:1-8	88
Deuteronomium 4:1-9	95
Deuteronomium 6:1-12	102
1 Koningen 18:1-46	108
1 Koningen 19:1-8	120
1 Koningen 19:9-18	126
1 Koningen 19:19-21	133
2 Koningen 2:1-14	140
Spreuken 7:1 - 8:11	147
Jesaja 11:1-10	156
Maleachi 1:1-12	162
Maleachi 2:17 - 3:5	169
Maleachi 3:13-18	175

Mattheüs 24:1-27	182
Lukas 11:14-28	191
Lukas 22:1-13	198
Lukas 22:14-23	205
Lukas 22:24-34	212
Lukas 22:35-53	219
Lukas 22:54-71	226
Lukas 23:1-12	233
Lukas 23:13-25	240
Lukas 23:50 - 24:3	247
Lukas 24:13-21	254
Lukas 24:22-32	261
Handelingen 2:29-36	269
Handelingen 2:37-40	274
Handelingen 5:33-42	279
Handelingen 7:1-5	286
Handelingen 7:6-16	292
Handelingen 7:17-22	298
Handelingen 7:22-34	304
Handelingen 7:35-43	311
Handelingen 7:44-53	317
Handelingen 7:54 - 8:3	324
Handelingen 17:16-21	331
Handelingen 19:21-40	337
Handelingen 20:1-16	345
Hebreeën 11	352
Hebreeën 12:1-13	362
Bibliografie van Thomas Naastepad	368

VERANTWOORDING

Er is onmiskenbaar een verschil te bespeuren tussen de vroege preken van de bijbelgeleerde Thomas Naastepad en de latere. Was zijn vroeger werk meditatiever van aard, zo is zijn later werk te karakteriseren als precisiewerk, zonder veel ruimte meer voor allegorese, wat zijn vroege pennenvruchten zo kenmerkte. Beide wijzen van theologiseren en Schrift uitleggen hebben hun charmes en zijn ook legitiem. Toen het einde van de uitgave van Naastepads bijbelverklaringen in zicht kwam, leek het mij goed te kijken naar diens vroege werk. In het bijzonder zijn verklaring van de vijf boeken van Mozes, de Tora, in de jaren dat hij voor het eerst de tijd had en kreeg om de Schrift uit te leggen.¹ Direct moet ik erbij zeggen dat we niet te maken hebben met een afgerond commentaar.

Eind jaren zestig, begin jaren zeventig heeft Naastepad zich intensief beziggehouden met het bijbelboek Genesis. Zoals gezegd, het handelsmerk dat hem later zo kenmerkte, namelijk de vers-voor-vers-uitleg, was in die tijd nog ver te zoeken. Met grote stappen liep hij door het bijbelboek heen, hier en daar zelfs stukken overslaand en ook andere schriftlezingen erbij nemend. Zo werd steevast de nieuwtestamentische lezing nauw betrokken - veel nauwer dan later zou geschieden - op de oudtestamentische lezing en prediking. Overwegingen of meditaties zou men zijn pennenvruchten uit die tijd kunnen noemen, die overigens veel stof tot nadenken gaven. Meer dan eens zei hij dat voor een volledige uitleg van de tekst de kerkdienst geen tijd zou bieden, en dat hij moest volstaan met enkele notities, maar jaren later zou die tijd er wel zijn, terwijl de kerkdiensten net zo lang duurden. Een kwestie van structureren, zullen we maar zeggen.

In aflevering 37 van de Mededelingen van de Prof. Dr. G. van der Leeuw Stichting, getiteld *Onder het gericht* (1968) werden gedeelten uit de hoofdstukken 2-25 uitgegeven; de hoofdstukken 26-35, in dezelfde tijd behandeld, zijn nooit gepubliceerd. Van 1972-1974 heeft Naastepad zich eveneens beziggehouden met Genesis. Aardig genoeg werden die capita behandeld die eerder waren overgeslagen, op een enkele doublure, zij het met een heel andere inhoud, na. Sommige 'doublures' wil ik u niet onthouden. De hoofdstukken 37-50 die Naastepad in 1987 en 1988 heeft behandeld, zijn reeds in

¹ Naastepad leidde vanaf 1968 de Araunagemeente, nadat hij in mei 1967 van Mgr. M. Jansen, destijds bisschop van Rotterdam, toestemming had gekregen om zich geheel aan dit gemeentewerk te wijden. Feitelijk kwam hij vanaf dat moment los te staan van de Romana, waardoor hij veel meer vrijheid kreeg bij het leiden van erediensten en leerhuizen.

2002 gepubliceerd.² Zodoende beschikken we over een boeiende Genesis-perceptie.

Beginnen met Genesis dus. Het bijbelboek dat handelt over de wording van Israël temidden van de volken, en dat Naastepad zo na aan het hart lag. Genesis ook waarin de mens onder het gericht is. Maar ook in de andere schriftverklaringen is dat gericht prominent aanwezig, echter altijd in de context van de idylle, waarvoor de mens is geschapen, zoals Naastepad zich poëtisch, én profetisch, placht uit te drukken. Eenmaal een aanvang gemaakt met Genesis werd mijn aandacht ook getrokken door andere verklaringen van de Tora, vaak niet volledig, maar desalniettemin de moeite waard. Voorts heb ik ook andere uitleggingen van losse bijbelteksten opgenomen. Zij moesten wel voldoen aan het criterium: 'niets ingeboet aan actualiteit'. Een aantal verklaringen uit de boeken Leviticus, Numeri en Deuteronomium voldeed hieraan. Hetzelfde gold voor verklaringen van 1 en 2 Koningen, Spreuken, Jesaja en Maleachi. Verklaringen van nieuwtestamentische bijbelboeken zijn eveneens opgenomen in deze bundel. Te beginnen met een rake uitleg van het profetische en ongemakkelijke hoofdstuk 24 van het evangelie naar Mattheüs.

Wat betreft het evangelie naar Lukas was er iets anders aan de hand. Het lijkt geen twijfel dat Naastepad een soort 'Pasen en Passie bij Lukas'³ wilde schrijven. Maar de eerlijkheid gebiedt mij te zeggen, dat een en ander duidelijk nog uitgekristalliseerd moest worden voordat het in boekvorm kon verschijnen. Vandaar dat alleen die verklaringen, die werkelijk tot de verbeelding spreken en duidelijk 'af' zijn, zijn opgenomen in deze bundel. Feitelijk gaat dit ook op voor Naastepads Handelingencommentaar. Zo goed als compleet, uitgesmeerd over vele jaren, maar hier en daar gedateerd en vragend om een herziene redactie, die uiteraard niet meer kwam. Dat neemt niet weg dat veel de moeite waard is. Voorts komt een bemoedigende uitleg van Hebreeën 11 en 12 aan de orde om u een fraaie dwarsdoorsnede van Naastepads Schriftstudie aan te bieden.

Een opmerking van huishoudelijke aard betreft de werkvertalingen, beter: het gebrék aan werkvertalingen bij een aantal overdenkingen. In die gevallen is het raadzaam de Statenvertaling (of eventueel de Naardense Bijbel) te gebruiken, omdat die het dichtst in de buurt komt van Naastepads wijze van vertalen.

2 Th.J.M. Naastepad, *Jozef*. Uitleg van Genesis 37-50, Baarn 2002.

3 Als vroege variant op zijn later uitgegeven *Pasen en Passie bij Johannes* (twee delen), Kampen 1986.

Een woord van dank ben ik verschuldigd aan Leen van den Herik van uitgeverij Narratio voor de extra mijl.
Hendrikje van den Bogaard, die al die jaren mijn trouwe theologische en literaire metgezel is geweest, ben ik ook nu weer zeer erkentelijk. La grande amitié n'est jamais tranquille... (De Sévigné)

Leo Legendijk

GENESIS 2:4-14¹

DE HOVENIER

Wederom horen wij Jezus zeggen: wie zoekt gij? Hij vraagt het aan Maria Magdalena, op de vroege morgen in de tuin. Kort te voren hebben wij het hem horen vragen in die andere tuin, de Hof van Olijven: wie zoekt gij? Toen zeiden zij: Jezus van Nazaret. En zij waren achterwaarts heengegaan en ter aarde gevallen, toen Jezus had gezegd: ik ben het! [Johannes 18:4-6]

Het woord 'zoeken' vindt men in het evangelie van Johannes 32 keer, even frequent als het woord 'heengaan'. Hier horen wij het woord 'zoeken' voor het laatst, en het woord 'heengaan' horen wij niet meer. Even belangrijk als de vraag van wie wij zullen heengaan, is de vraag: wie zoekt gij?

In tegenstelling tot de gewapende mannen in de Hof van Olijven noemt Maria in de hof van het graf géén naam. Zij zegt: 'heer, zo gij hem hebt weggedragen, zeg mij, waar gij hem gelegd hebt'. 'Hem': zij heeft het alleen maar over 'hem', over iemand over wie geen twijfel bestaat. Dit 'hem' sluit elk ander 'hem' uit. Voor haar bestaat er geen ander dan hij. Duidelijker had zij niet kunnen zeggen, dat zij 'hém' zocht!

De mannen in de Hof van Olijven zoeken hem alleen te doden. Dat was geen zoeken, dat was 'heengaan'. Daarom gingen zij achterwaarts en vielen ter aarde. Maria zegt alleen maar 'hem'; zij ging niet 'achterwaarts heen', maar zij 'keerde zich achterwaarts om', en was daarmee achter hem aan! Zij zoekt 'hem', en dan noemt Jezus háár naam: Maria. Wie hem waarlijk zoeken die horen hun eigen naam, uit zijn mond, die zullen bemerken dat zij zélf gevonden zijn.

Met deze tegenstelling van twee tuinen, voor en na de dood van Jezus, vertelt Johannes het verhaal van Jezus' opstanding. Er is een hof waar men hem zoekt te doden: daar wordt zijn naam genoemd. Maar daar zoekt men eigenlijk niet, daar gaat men heen, achterwaarts. Daar blijft *Jezus alleen over*. Daar valt hij als een zaad in de grond van de hof. En er is een andere

1 Uit: *Onder het gericht*. Mededelingen van de Prof. Dr. G. van der Leeuw Stichting 1968 (aflevering 37), p.1996vv. Aangezien het Pasen was, moest Naastepad afzien van een strikte uitleg van de Genesis-perikoop, en de nieuwtestamentische lezing uit Johannes 20:1-18 min of meer de voorrang geven, maar uiteraard niet zonder, zoals hij zelf zou zeggen, 'enkele woorden uit Genesis wat uit te diepen'. Wat volgt is een goocheme overgang van het paasverhaal naar de Genesisstekst.

hof, waar men hem werkelijk zoekt, en daar wordt de zoekende zelf bij de naam genoemd. Daar is Jezus niet langer het vallende zaad meer. Daar is hij hovenier, heer en meester van de hof. Daar zorgt hij zelf voor de planting. Daar *deelt hij namen uit*. Beter had Johannes het verhaal over de opstanding niet kunnen vertellen. Jezus is alleen; alles is achter hem weg, en dat is zijn dood. Hij is de zaaiman, en hij is niet alleen, hij trekt allen naar zich toe, en dat is zijn opstanding. Maar geen enkele prediking kan er aan voorbijgaan dat er bij de opstanding iets met Jezus zélf is geschied. 'Iets': wat is dat? Dat is geen algemeen beginsel van herleving, zoals het wapen van Zeeland suggereert. Dat 'iets' dat met Jezus is geschied, dat is niet de opstandingsgedachte, maar dat is zó persoonlijk, zó uniek, zó alleen van Jezus zelf, dat men dat alleen kan benaderen met zijn naam! Hij is zijn opstanding. Hij is zijn eigen opstanding. Dat is met geen enkel beginsel van herleving te vergelijken. Dat is aan niets te meten.

De opstanding van Jezus is beslist meer dan bijvoorbeeld die plotselinge ommekeer in de harten waardoor wij hem gaan zoeken en in hem geloven, niet meer van hem heengaan... Zijn opstanding is meer dan ons geloof in hem. Zijn opstanding is hij zelf, zaad en hovenier beide. En daarom kan het gebeuren dat wij in hem geloven.

Het is opmerkelijk dat in de ene hof, de hof van zijn dood, de mannen actief zijn, en dat in de andere hof, de hof van zijn opstanding, een vrouw hem zoekt en vindt. Dat duidt niet op een groter geloof bij de vrouwen dan bij de mannen. Dat duidt nog minder op een bijbelse voorkeur voor de vrouw. Het duidt er op hoe in de bijbel de dingen zijn gerangschikt, vanaf den beginne!

Luister: God schiep de mens als een hovenier, en de vrouw is zijn akker, zijn hof. Waar nu de ware mens te voorschijn komt, op de Paasmorgen, als hovenier, daar past in zijn nabijheid, als eerste die hem ontmoet, de vrouw, zijn hof. En hij is de ware mens, die eerst als een zaad is gevallen in de hof. Het moet uitgesloten worden geacht, dat de schrijver van het evangelie van Johannes, dat begint met hetzelfde woord als Genesis, 'in den beginne', hier niet gedacht zou hebben aan de hof van Eden uit Genesis 2, zo goed als aan het Hooglied. Typerend voor alle drie die stukken uit de bijbel is hun idylle. Nergens is de bijbel zo idyllisch als in Genesis 2, in het Hooglied en in Johannes 20. Het woord 'hof' zorgt voor die idylle. Minstens één keer in het jaar moeten wij dat toch tegen elkaar zeggen: dat wij voor de idylle geschapen zijn. Misschien ook niet meer dan één keer in het jaar. Maar laat dat dan Pasen zijn, zodat wij een heel jaar uit deze pastorale en voor deze pastorale leven. Alleen al dat Jezus Maria bij de naam noemt is een pastorale waarvan en waarvoor een mens kan leven.

Is die idylle de vrucht van het lange en smartelijke zoeken? Psalm 14 zegt: 'er is niemand die God zoekt, zelfs niet één'. En een ander Schriftwoord

zegt: 'Ik ben gevonden door hen die mij niet zochten' [Jesaja 65]. Het geheim van deze idylle is niet het zoeken van Maria, maar het zoeken van deze hovenier, die de schoot van de aarde niet schuwde bij dit zoeken, zoals hij ook de schoot van zijn moeder (een Maria!) niet heeft geschuwd. Hij zelf is het geheim van deze idylle. Daartoe zijn wij geschapen.

Maar laat ons nu enkele woorden uit Genesis wat uitdiepen, om de draagwijdte van dit *allegro cantabile* wat breder te meten; want het is Gods bedoeling dat wij ons geluk niet op kunnen. Ik neem de eerste en de laatste regel uit onze Genesis-perikoop. Er staat: *op de dag dat de HEER de aarde en de hemelen maakte*. Dat is een van de zeer zeldzame plaatsen in de Schrift, waar de anders zo gebruikelijke volgorde van 'hemelen en aarde' wordt omgekeerd. Hier is het 'aarde en hemelen'. Deze uitzondering bevestigt allereerst de regel dat de hemelen het eerst zijn, en dat van daar uit alles komen moet. Het zijn hemelse dingen, idyllische dingen, die er op aarde gebeuren. Die regel wordt door deze uitzondering alleen maar bevestigd. Maar de uitzondering hier benadrukt dat die hemelse dingen niet in de hemel gebeuren, maar, vanuit de hemelen, op de aarde. De plaats waar de hemelse dingen tot bloei komen is de aarde. Waarom? Omdat op de aarde de mens wordt geschapen. De aarde wordt het toneel van de hemelse dingen, zodra het woord 'mens' geklonken heeft. En onmiddellijk krijgt de aarde ('erets') er een nieuwe naam bij: 'adama', aardbodem, beter nog: akkerland. Waar de mens genoemd wordt, daar heet de aarde een akker. De hemelse dingen die er op aarde zullen gebeuren met de mens zijn dingen die op de akker betrekking hebben. De akker wordt bevochtigd met damp en dauw, zoals Psalm 85 dat bezingt. En nauwelijks is de mens geschapen, of de aarde, de akker, krijgt nog een derde naam er bij: 'gan', dat is 'hof'. In drie fasen wordt het steeds nadrukkelijker toegespitst tot een idylle: aarde, akker, hof. De ruimtelijke denkers van onze eeuw zou men de eerste fase moeten leren: onze woonruimte is niet de kosmos maar de aarde. De technocraten van onze eeuw zou men de tweede fase moeten leren: die aarde is een akker. En als zij dat allemaal geleerd hebben dan zou men bovendien nog de romantische verheerlijkers van het boerenleven de derde fase moeten leren: dat die akker ook nog een hof is, een plantsoen; de warmoestuin is tenslotte bedoeld als rosarium. Soms denk ik dat de 18^e eeuw dát het best begrepen heeft.

Wat is de mens? De mens is een aardman, hij is een akkerman, hij is een tuinman. Wat doet God met die mens, als hij hem zo heeft gemaakt? Het is geboden, dat wij het Hebreeuws hier zo getrouw mogelijk vertalen: *God deed hem rusten in de hof*. Dat moet men niet vertalen met 'zetten' of 'stellen'; dat klinkt nog te bevooroordeeld. Eerder is het 'leggen'. God deed hem rusten. Het woord 'noach' is hier gebruikt, hetzelfde woord als de

naam van de aartsvader die na de vloed een akkerman werd en een wijngaard plantte. Die rust duidt op innerlijke en uiterlijke zekerheid. De schepping van de mens is geen paniektoestand. Zij is juist de uitsluiting van alle paniek. Mensen: kalm blijven; wilt u er vooral rustig onder blijven dat God u geschapen heeft! Godweet zijn de *Bucolica*² van Vergilius werkelijk belangrijker dan zijn *Aeneis*.³ Er is een sabbat in het verschiet, geen explosie, geen catastrofe.

Hebben wij dan geen enorme taak en geen enorme verantwoordelijkheid? Ja ja, maar laten wij dan eens beginnen goed te onderscheiden tussen verantwoordelijkheid en taak. Ik ben persoonlijk verantwoordelijk voor de vrede in de wereld, maar ik heb niet de taak van de president van Amerika. Ik ben persoonlijk verantwoordelijk voor de voedselverstreking in Afrika, maar mijn taak is hier: ik moet preken maken. Wij zouden onze verantwoordelijkheid heel wat meer recht doen als wij onze taak beter verstonden. Elke verantwoordelijkheid omschrijft nog geen taak. Wij mogen nooit, als wij door God met hem medeverantwoordelijk worden gesteld voor de aarde, de taak overnemen die hij zichzelf heeft gesteld. Wij zijn de Schepper niet. De catastrofe komt zodra wij zijn werk tot onze taak maken; dan gaan wij hoogst ónverantwoordelijke dingen doen. Het vreemde is, dat Genesis over die verantwoordelijkheid niet rept, en daarmee pas op de proppen komt als wij onze taak niet hebben verstaan en de boel bedorven hebben. Genesis begint niet met verantwoordelijkheid, maar met taken, twee taken: 'God deed hem rusten in de hof, om die te dienen en te bewaren'. Dat is 's mensen taak: dienen en bewaren.

'Dienen': want dat rusten is geen *dolce far niente*, niet een zalig niets-doen. Maar het is ook niet in het wilde weg bezig-zijn. Dienen is: letten op de wenken van de Heer. In dit geval: nauwlettend toezien op wat de aarde te geven heeft. Wat de aarde ons niet geven kan, dat mag men haar niet laten geven, en dat mag men haar niet ontfutselen. En wat zij ons werkelijk te geven heeft, dat moet men haar laten géven, dat mogen wij er niet uit ranselen. Om een voorbeeld te noemen: een trouwe dienaar van de aarde spreekt van 'graanóógst'; een ranselaar spreekt van 'graanproductie'. Hier is de innerlijke houding van de knecht beslissend voor de idylle of de catastrofe. Als er paniek is, dan is die kunstmatig gemaakt door ranselaars en heethoofden, door dieven en rovers.

2 De herderszangen uit 39 vChr.

3 *Aeneis* is de titel van het hoofdwerk van Vergilius, een epos in twaalf boeken hexameters (in totaal ruim 9800 versregels).

En zo komen wij aan het derde woord: 'bewaren'. Wij bewaren de hof. Wij moeten toezien dat geen dieven of rovers haar schatten ontvreemden of bederven. Wij moeten ook toezien dat geen verborgen schatten onontgonnen blijven of verloren gaan, en wij moeten toezien, dat geen vreemde elementen worden binnengebracht; dat niet subversief en bedrieglijk 'aards' wordt genoemd wat in feite onaards is.

Alle problemen die nu de hoofden verhitten, kunnen tot deze vraag worden teruggebracht: begeren wij werkelijk de idylle die ons door God gegeven is? Ik kan de vraag ook anders formuleren. Er staat: 'God deed hem rusten in de hof'. Er staat niet: 'God deed hem opstaan in de hof'. Dat is opvallend. Want elders in de Schrift klinkt dat voortdurend: dat opstaan. Overal elders is het opstaan de aanvang van Gods geschiedenissen. Hier echter staat opzettelijk: 'God deed hem rusten'. Begint het dan met een lighouding? Ach, wat is het begin? Wat is er het eerste met de mens? Als wij rekenen in de volgorde waarin wij het boek lezen, dan is liggen het eerst. Maar men kan ook gaan rekenen vanaf de mens die het eerstgeboren is: Jezus Christus. Hij is de eerste en de laatste. Nu, God deed hem opstaan in de hof. En omdat hij opstond, worden wij neergelegd. Ja, daar is het geboden, dat wij, wat óns aangaat, eerder van dit liggen lezen dan van dit opstaan. Ons die later geboren zijn, heeft God neergelegd, doen rusten. Door Jezus zijn wij voor de idylle geschapen. Met andere woorden: alles wat de hoofden verhit komt neer op deze vraag: erkennen wij Jezus, de Heer, als onze eerstgeboren broeder die vóór ons is opgestaan? Is hij voor ons de eerste en de laatste, de enige die wij zoeken? Als wij het ergens over hebben, is het dan werkelijk uitgesloten, dat wij het over iets anders hebben dan over hem? Maria was een vrouw. Nogmaals, dat zegt Johannes niet omdat vrouwen zoveel 'geloviger' zouden zijn. Maar waar de vrouw hier in het spel is daar komt ook de man tot zijn recht. Hij de hovenier, zij de hof, de omsloten tuin, de ecclesia. De ware mens komt toch als man en vrouw te voorschijn. Wat de mens aan de aarde te doen heeft dat is precies wat hij doet aan de vrouw. Hij rust bij haar, om haar te dienen en te bewaren. Alweer de idylle. Daarom, als God de mens zo in de hof heeft neergelegd om die te dienen en te bewaren, heeft Genesis precies die drie woorden uitgesproken die over de menselijke gestalte beslissen. Onmiddellijk daarna komt de schepping van de vrouw.

Rusten, dienen, bewaren. Welke elementaire, trouwe, diepzinnige menselijke daden zijn dat. Wat kan een mens daarmee gelukkig zijn. Maar 'gelukkig' is niet het goede woord. Wat kan hij daarmee 'zalig' zijn. Wij hebben een Heer, een hovenier, die ons daarin is voorgegaan. En dan te bedenken, dat zijn rusten verband hield met zijn dood. Omdat hij stierf rustte hij, diende hij en bewaarde hij. Omdat hij zo trouw was durfde hij het

aan om stervenderwijs te dienen en te bewaren en te rusten.

Dit Paasfeest moet ons leren van zijn dood geen drama te maken. In zijn dood heeft hij Genesis gedaan. Juist met zijn sterven heeft hij aan de schepping recht gedaan. Hij heeft bitter veel geleden, onpeilbaar veel. Maar nooit is hij een 'ongelukkig' mens geweest. De bijbel kent dit woord in het geheel niet. Jezus heeft met lijf en ziel het onheil en de hel geproefd, maar nooit heeft hij paniek gekend: *hij heeft nooit Gods taak overgenomen*. Bij zijn dood legde hij daarvan precies verantwoording af! En precies deze rekenschap, deze verantwoording heeft zijn Vader aanvaard: hij heeft hem opgewekt uit de doden!

GENESIS 4:1-16¹

DE BROEDER BEWAREN

Wij hoorden van Kaïn en Abel, de eerste twee broeders. Wat zich tussen hen beiden afspeelt is het grondpatroon van wat er op aarde tussen broeders gaande is. In dit verhaal komt het geheel op de woorden aan. Wij zullen ons beperken tot één woord uit dit verhaal. Laat ons beginnen met Kaïn, want hij is de oudste, hij moet dus beter weten. Hij wordt in de tekst twee keer het eerst genoemd, maar dan gaat het verhaal door met Abel.

De betekenis van Kaïns naam is niet zeker. Waarschijnlijk betekent die 'smid'. Genesis zegt later van zijn nageslacht dat zij ambachtslieden waren, de oorspronkelijke makers van de cultuur. De bijbel, die van de cultuur geen vijand is, heeft voor Kaïn een merkwaardig goed woord over: God laat hem niet vallen. Maar hoort nu wat Kaïn zegt tegen God: *ben ik de bewaarder van mijn broeder?* Dit alibi klinkt goed, men kan er in horen een vraag aan God zelf gericht: wie is nu eigenlijk de bewaarder van de mensen? Wordt niet de Heer zelf in de psalmen aangeroepen als de 'bewaarder van Israël'? Hij is toch de herder? Wat zou hij aan de landbouwer vragen waar Abel is. En steeds, als weer eens een mens gewelddadig aan zijn eind is gekomen, zijn wij geneigd tot God te zeggen: waar is nu de bewaarder van Israël? In de vorige meditatie ging het er over dat wij van God geen taken mogen overnemen. Wij zijn voor hem wel voor alles verantwoordelijk, maar wat is onze taak? Wij lazen toen ook hoe bescheiden voor de mensen hun taak was: 'en God deed de mens rusten in de hof om die te dienen en te bewaren'. En toen deze drie woorden geklonken hadden - rusten, dienen, bewaren - toen werd de vrouw geschapen, de eerste medemens met wie wij leven: de mens rust bij zijn vrouw, als God op sabbat bij de ingang van de tempel. En nu horen wij van die andere medemens, de broeder, nog wel de jongste broeder. Zijn wij de bewaarder van onze broeder? Ja, zo wil de God van de tempel het.

Maar wat is bewaren? Het komt er op aan, dat wij nu gaan toepassen wat wij de vorige keer uit het woord 'bewaren' hebben opgediept. Want inderdaad mogen wij van God, die de herder van Israël is, geen taken overnemen. Doen wij dat toch, dan bewaren wij onze broeder juist niet. God bewaart onze broeder op een andere wijze dan wij hem bewaren. God bewaart hem in soevereiniteit, als geveer van het leven. Wij bewaren onze broeder zónder

1 Uit: Onder het gericht, p.2002vv.

soevereiniteit, als ontvanger van het leven. Wat is 'ontvangen', dat 'leveren wij over' (vgl. 1 Korinthe 11:23).

Ons bewaren is allereerst: zorg dragen dat er aan onze broeder niets wordt ontvreemd, niets van wat hem door God gegeven is: zijn levensadem, zijn have en goed om te leven, de ruimte om te denken, de kans om te zeggen wat hij denkt, en bovenal de gelegenheid om van ons te horen dat hij een Vader heeft, in wiens huis vele woningen zijn. Voor de jongste is hij op een andere wijze Vader dan voor de oudste. Dat te weten en zich eigen te maken heeft God aan onze broeder gegeven. Wij mogen hem dat niet ontvreemden. Wij hebben ook zorg te dragen dat hem dat door anderen niet ontnomen wordt. Wij zijn de bewaarder van onze broeder: gij hoort hier reeds hoe bescheiden dat klinkt. Het betekent feitelijk: maak plaats voor uw broeder, ga niet breeduit zitten en geef hem de ruimte; laat hem groot worden naast u. Want al werd hij steeds op de tweede plaats genoemd, het verhaal in Genesis gaat nu met hem verder: *Abel werd schaapherder*. Het verhaal moet met hem kunnen verder gaan. Uw eigen geschiedenis wordt voortaan bepaald door die van hem! Dat is onze taak.

Bewaren is ook: zorg dragen dat niets wat aan onze broeder vreemd is, wat hem niet eigen is, wat hem niet toekomt en wat niet zijn bestemming is, hem wordt opgedrongen, hem besluipt of overvalt. Wij moeten hem behoeden voor geweld, voor alle vormen van geweld, en het geweld van de geest is daarbij nog het gevaarlijkste, en ik reken daaronder ook het geweld van een 'structuur'! Wij mogen hem niets opdringen, zelfs geen wasmiddel, laat staan een levensbeschouwing. Wij mogen hem zelfs onze weldaad en welmenendheid niet opdringen. Elke vorm van soevereiniteit over de broeder betekent geweld, betekent moord. Zo zijn wij, wederom heel bescheiden, de bewaarder van onze broeder.

Maar hoe zullen wij in deze beide vormen de bewaarder van onze broeder zijn? Want ge begrijpt dat nu alles aankomt op een teder gehoor voor Gods gebod, op goede smaak, op attentheid: zie ik mijn broeder wel staan? Er kunnen ernstige problemen opkomen: mag in een ziekenhuis het leven van mijn broeder kunstmatig worden verlengd, zodat hij alleen nog als een biomechanisch wezen gedoemd is voort te bestaan? Mag ik hem het recht om te sterven ontnemen? Is een opgedrongen plantenleven niet een misdadige vorm van geweld? Want dat komt er ook nog bij: zo subtiel kan een kwestie niet zijn, of wij hebben hier steeds te maken met een vraag naar een misdaad! Er zijn duizenden voorbeelden op te noemen. Hoe zijn wij de bewaarder van onze broeder? Het antwoord hierop wordt gegeven door het tweede woord uit het drietal dat wij reeds geleerd hebben: door hem te dienen. Wij bewaren onze broeder door hem te dienen.

Maar nu alweer opgepast! Want bij het woord 'dienen' lopen de besten van

ons al meteen weer gevaar van God een taak over te nemen. Dienen is niet per se: hollen en draven, met van alles komen aanslepen; dat kan toch weer duiden op een geheime behoefte om over de broeder te beschikken. Luister: waar is een dienaar, een knecht, te vinden? Toch voornamelijk in de nabijheid van hem die hij dient. En waarom is die knecht daar? Wel, omdat die knecht zoveel van hem verwacht, omdat hij gráág bij hem is. ‘Dienen’ is dus ook niet hetzelfde als kruiperij, als slaven en sloven. Dienen is: graag zijn bij hem die wij dienen, niet zonder hem willen leven, gaarne van zijn barmhartigheid en zijn gratie willen leven, zijn bestaan van harte aanvaarden als een voorwaarde en een genade voor het eigen bestaan. Dienen is, zo feodaal als dat maar mogelijk is: erkennen hoe leeg ons leven is zonder de aanwezigheid van onze broeder; dit erkennen als waarheid en enige werkelijkheid; als Paasboodschap die uit de hemel komt; toegeven hoe goed het is om onder de kromstaf van onze broeder te wonen.

Ja, eigenlijk kan men het woord ‘dienen’ weer het best uitleggen door te verwijzen naar het eerste woord van het drietal dat wij geleerd hebben: ‘rusten’. God deed de mens rusten bij zijn broeder, om die te dienen en te bewaren. Wij vinden onze rust bij onze broeder. Mensen: kalm blijven, u krijgt er een broertje bij, een communicantje aan uw tafel, een opeter meer. En nu is ook meteen de misdaad (!) van Kaïn beschreven: de oudste vond niet de rust bij de jongste. Hij zag hem nauwelijks, en als hij hem zag voelde hij zich bedreigd door hem. Daarom bewaarde hij hem niet, ontnam hij hem het leven: hij wilde de jongste niet dienen, zoals toch het grote motief in Genesis luidt! En daarom wilde hij hem niet dienen, omdat hij zijn rust niet wilde vinden bij hem. Kaïn wilde niet leven van de genade, van de kromstaf, van de leenheer. Hij was niet blij met zijn jongste broeder. Hij kon ook zonder hem, en daarom ‘stond hij op tégen hem’.

Kaïn is de vader van de cultuur. Maar hoeveel vervreemding en geweld heeft onze cultuur reeds teweeg gebracht? Hoeveel in onze cultuur wil domineren in plaats van dienen? Hoeveel in onze cultuur brengt ons werkelijk bij onze broeder tot rust? Cultuur kan zo ook worden: een escalatie van onrust en ongenade. Wij zijn nog steeds bezig met onze achterdocht vijanden te kweken. Van staatswege wordt ons bevolen vijanden te zien. Wie die niet ziet geldt als hoogverrader. Hier dringt zich op de ernstigste van alle vragen: in hoeverre is niet overal de staat gegrondvest op het beginsel van Kaïn, dus doodgewoon op moord! In hoeverre ligt de misdaad ten grondslag aan de staat? Wat wordt toch alles geheel anders als de bijbel gelijk krijgt: dat God ons bij onze broeder deed rusten, om hem te dienen en te bewaren!

Gij hebt gemerkt dat ik het woord ‘hulp’ in verband met de broeder met opzet niet heb gebruikt. De bijbel kent in eerste instantie niet de broederschap zoals wij die proclameren. Eigenlijk is het woord ‘hulp’ bijzonder

kortademig; het is een woord uit de kringen van de christelijke colportage. Dit woord heeft veel meer onheil gesticht dan wij denken. Maar over 'taak' gesproken: wij zullen onze broeder bewaren, hem dienen, bij hem onze rust vinden, zodat hij groot wordt en zeer voorspoedig.

En nu de jongste broeder. Zijn naam is Abel, en die betekent: 'ijdelheid'. Zo begint ook het boek Prediker, met het uitspreken van de naam van de jongste broeder: 'habel habelim we'kol habel'. 'Ijdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid': alles draagt de naam van de jongste broeder! Ge moet bij het woord 'ijdelheid' niet denken aan wereldse opschik, maar aan vergeefsheid, beter nog 'ijlheid', zoals een dun rookpluimpje is dat door de wind wordt weggedreven. Abel: hij is een zuchtje, het mag haast geen naam hebben, het heeft nauwelijks bestaan. Dat is onze jongste broeder; hem moeten wij bewaren, dienen, bij hem zullen wij rust vinden. Bij iemand die meer een ietsje is dan iemand; hij is eigenlijk voorbij voor wij het weten. Kaïn zag hem nauwelijks. Maar hoe is het dan in hemelsnaam mogelijk, dat hij zich door dat zuchtje bedreigd voelde?

Abel was een herder, zoals Mozes, zoals David, zoals Jezus. Hedendaagse exegeten zeggen dat het moeilijk is om over het herderschap te preken. Je ziet haast geen herders meer, zeggen ze. Dat komt omdat ze nooit hebben stilgestaan bij de naam van de eerste herder: Abel. Aan iemand met zo'n naam geeft God zijn schapen te hoeden! 'Ijlheid der ijelheden, alles is ijheid': nu, dát behoedt ons! Het herderschap in de bijbel wil niet zozeer iets zeggen over de schapenteelt, als wel over die merkwaardige zorg van God voor de mensen. De hoede komt van de kant vanwaar men het niet had verwacht. Een nietigheid is onze hoeder, een nietsje zo nietig als een adempje maar zijn kan: een zucht, een verzuchting, een woord met de lippen gesproken en het vervliegt in de wind; zodra het gesproken is hoort men het niet meer. Dat heeft God aan ons gegeven als onze jongste broeder; 'een lam zal ons regeren, dat ons ook voeden zal'.²

Jezus zelf heeft niet meer willen zijn: een woord, een naam, een jongste broeder, die voorbij is voor wij het weten. Hij heeft over niemand ge-

2 Een lied van Barnard ('Wij komen in witte kleren') dat vaak in de kerkdiensten van Naastepad werd gezongen:

Wij komen in witte kleren
uit de Rode Zee aan wal.
Een lam zal ons regeren,
dat ons ook voeden zal.
Wij zingen Christus ter ere,
wij krijgen een koningsmaal.

domineerd, niemand voor de voeten gelopen. Maar hij heeft ons gediend en bewaard. Heeft hij ook bij ons zijn rust gezocht? Een merkwaardige vraag die wij geneigd zijn met 'nee' te beantwoorden. Wij zijn geneigd te zeggen, welmenend, maar slecht doordacht: Jezus heeft bij ons rust noch duur gehad; wij hebben hem verdreven van stad tot stad en als niets geacht. Maar het was zijn vreugde om bij ons te zijn! Hij zocht bij ons zijn rust; hij rustte niet voordat hij geheel en al bij ons was, om met ons Gods sabbat te vieren, de 'grote sabbat'.

Jezus zegt: 'een goede herder stelt zijn leven voor zijn schapen' [Johannes 10:11]. Dat wordt meestal verkeerd vertaald met 'geven', en daarbij wordt dan gedacht aan zijn offerdood. Maar de tekst zegt duidelijk: hij stelt zijn leven voor zijn schapen. Hij zet het vast in zijn hart om graag, zolang hij leeft, al moest hij er voor sterven, bij de zijnen te zijn. Dat heeft hem juist zijn leven gekost: dat hij zo gaarne bij ons was en bij ons wilde rusten. Hij heeft voor God, hoewel hij de oudste was, voor de jongste willen leven. Dat verlangen was ook zijn dood. Want dat is nu juist iets wat wij niet begeren: dat deze broeder gaarne bij ons is. Hoort ge hoe ziek en pervers het mensenhart is dat hem heeft gedood? Wij willen niet zijn welgedaan.

God geeft werkelijk alleen genade in onze broeder die wij voor niets achten. Wij zijn niet blij met onze broeder. Wij zijn niet blij met God. Hoe diep en intens onze wrok tegen de genade en de weldaad is horen wij bij Jesaja: 'ik heb tevergeefs gearbeid, ik heb mijn kracht in het wilde weg en ijdel toegebracht' [Jesaja 49:4]. 'In het wilde weg en ijdel'. De profeet gebruikt hier de woorden: 'tohoe we'habeel'. Dat 'tohoe' doet denken aan de woestijn en aan de woestheid, de leegheid van de baaierd vóór de schepping; 'habeel' is het woord uit Prediker en de naam van de eerste herder.

God is met zijn gaven onder ons, met zijn zoon en met onze broeder, als in een maanlandschap. Wij zijn er niet blij mee. Wij willen van alles: domineren, sloven en slaven, helpen desnoods, maar wij willen niet onze rust vinden, niet dienen en bewaren. Misschien dat de naam 'Abel' ons niettemin kan helpen.

In de eerste plaats: het komt uit een hoek vanwaar wij het niet hadden verwacht. Als een kleine tederheid komt het naar ons toe. Let daarop, smijt niet met deuren, er kan een kinderhandje tussen zitten.

In de tweede plaats: het komt tot ons op een manier die wij niet hadden verwacht; het werkt niet op onze zenuwen, op onze dadendrift, maar op onze kalmte, op ons door God gegeven vermogen tot blijdschap; het kinderhandje wilde alleen maar gedag zeggen.

Ja, dan is waarlijk een naam alleen ons voldoende. 'Gij hebt ons een naam gegeven, gij hebt een vaan ontvouwd, de ban is opgeheven, de hemel toevertrouwd'.